

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİNİN NORMATİV-HÜQUQİ BAZASI

Lalə KƏRİMOVA,

AMEA-mn Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu

Azərbaycanla Türkiyə arasında dostluq və səmərəli əməkdaşlığın bərqərar və yüksələn xətt boyu dinamik inkişafı etibarlı normativ-hüquqi bazaya söykənir. İki dövlətin siyasi, iqtisadi və mədəni münasibətlərinin təməl daşı olan müxtəlif diplomatik sənədlərdə öz ifadəsini tapmış vəzifə və öhdəliklərin icrası, həm də beynəlxalq hüququn universal prinsiplərindən birini təşkil etdiyindən, tərəflər bu vəzifələrin vicdanla yerinə yetirilməsini diqqət mərkəzində saxlayırlar. Bu sənədləri sahələr üzrə aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

Siyasi sahədə. Ölkəmizlə Türkiyə arasında siyasi əlaqələr 1991-ci il noyabrın 9-da başlanıb. Həmin gün Türkiyə Cümhuriyyəti Azərbaycanın müstəqilliyini rəsmən de-yure tanıyan ilk dövlət olmuş və 1992-ci il yanvarın 14-də iki ölkə arasında səfirlik səviyyəsində əlaqələr yaradılmışdır. Tədqiq olunan illərdə iki dövlətin siyasi əməkdaşlığı, əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə davam etdirilmişdir:

Dövlət başçılarının səviyyəsində hər iki tərəfdən rəsmi və işgüzar səfərlərin təşkil olunması. Bu səfərlər iki ölkə arasında münasibətlərin inkişafı baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyindən, onların təşkili və həyata keçirilməsi daim diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Bu səfərlər əsnasında iki dövlət başçıları arasında qarşılıqlı anlaşmaya nail olunub, tədrici yaxınlaşma və şəxsi dostluq əlaqələri daimi bir prosesə çevrilmiş, baş qaldıran və təzahür edən problemlər operativ şəkildə yoluna qoyulub. Bu səfərlər zamanı Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin inkişaf səviyyəsinə yekun vurulur, əlaqələrin daha da səmərəli olmasını nəzərdə tutan yeni addımlar atılır və bu əlaqələrin təməlini təşkil edən sənədlər imzalanır. Dövlət başçıları səviyyəsində səfərlərin həyata keçirilməsinin əhəmiyyəti bir də onunla ölçülür ki, iki ölkə arasında əməkdaşlıq hər iki dövlət başçısı tərəfindən nəzarətə götürüldüyündən, əlaqələrlə bağlı məsələlərin həllində süründürməçilik və səhlənkarlıq hallarının baş verə bilmə imkanları məhdudlaşır. İki dövlət başçısı səviyyəsində əlaqələrin inkişafı tək-cə qarşılıqlı səfərlərin həyata keçirilməsilə məhdudlaşmır. Bu əlaqələr həm də dil problemi olmadığından telefon bağlantısı vasitəsilə də həyata keçirilir. Zəruri hallarda iki dövlət başçıları arasında məktub mübadiləsi xəttinə də fikir mübadiləsi aparılır, istər ikitərəfli əlaqələrlə bağlı və istərsə də beynəlxalq məsələlərə dair mövqelər koordinasiya olunur.

İki ölkə arasında siyasi əməkdaşlığın mühüm istiqamətlərindən biri də xarici işlər nazirləri arasında daimi əsasda yaradılan səmərəli əməkdaşlıqdır. Bu kanalın işlənməsinin Azərbaycan tərəfi üçün müstəsna əhəmiyyəti olub. Çünki Azərbaycan diplomatiyası Türkiyəyə nisbətən daha gəncdir, məlum səbəblər üzündən az təcrübəli və müasir dövrdə diplomatiyanın dolanbac yollarına və bu sahədə tətbiq olunan metodların incəliklərinə dərindən bələd deyil. Buna görə də zəngin tarixi ənənələri olan türk diplomatiyasının təcrübəsindən bəhrələnmək xari ci siyasətimizin uğurla həyata keçirilməsi üçün müstəsna əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu baxımdan Türkiyə tərəfi öz təcrübəsini azərbaycanlı həmkarları ilə bölüşür, ölkəmizin diplomatiya məktəbinin təşəkkülünə və formalaşmasına nəinki öz təcrübəsi, bilik və bacarığı ilə yardım edir, həm də maliyyə köməkliyi baxımından da imkanlarını əsirgəməirdi. Tədqiq olunan illərdə iki ölkənin xarici işlər nazirlikləri arasında əməkdaşlıq mötəbər hüquqi zəmin üzərində qurulmuş, o cümlədən:

"Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi və Türkiyə Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi arasında əməkdaşlıq haqqında" Saziş, 28 fevral, 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikası XİN və Türkiyə Respublikası XİN arasında əməkdaşlıq və məsləhətləşmələr haqqında" Protokol, 11 avqust, 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikası XİN və Türkiyə Respublikası XİN arasında əməkdaşlıq və məsləhətləşmələr haqqında" Protokol, 2 noyabr, 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası xarici işlər nazirlikləri arasında əməkdaşlıq və siyasi məsləhətləşmələr haqqında" Saziş, 8 sentyabr, 1997-ci il (1).

Bu sənədlərdə nəzərdə tutulan vəzifələr üç istiqamətdə həyata keçirilib. Əvvəlcə, ikitərəfli əlaqələrlə bağlı fikir mübadiləsi və məsləhətləşmələrin aparılması. Bu məqsədlə hər iki tərəfdən nazirlərin rəsmi və işgüzar səfərləri təşkil olunurdu. Məktub mübadiləsi və telefon danışıqları yolu ilə. İkincisi, iki ölkənin xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən səfirlikləri arasında əməkdaşlığın yaradılması xəttinə. Üçüncü isə beynəlxalq təşkilatlardakı Azərbaycanın və Türkiyənin nümayəndəlikləri arasında əməkdaşlığın yaradılması. Bu kanalların hər üçünün işlənməsi və səmərəli fəaliyyəti, hər iki ölkənin maraqlarına cavab verən əməkdaşlıq mexanizminin işlənməsilə nəticələnib və bütövlükdə iki dövlət arasında beynəlxalq münasibətlərlə bağlı müştərək mövqeyin təşəkkülünə gətirib çıxarıb. Müasir dövrdə beynəlxalq münasibətlərin son dərəcə mürəkkəbliyi və çoxsaylı ziddiyyətli problemlərlə yüklənməsi, iki ölkənin xarici işlər nazirlikləri arasında sıx əməkdaşlığın mövcud olmasını zəruri edib və bu istiqamətdə də praktik addımlar hal-hazırda da atılmaqdadır.

İki dövlət arasında ittifaq və tərəfdaşlıq formasında münasibətlərin yaradılması da etibarlı hüquqi bazaya söykənir. Bu proses o zaman baş verir ki, ittifaqı təşkil edən tərəflərin maraqları üst-üstə düşsün və ya mövqelər

arasında oxşar cəhətlər üstünlük təşkil etsin. Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərində bu iki anlaşmanın hər ikisi mövcuddur. Beynəlxalq praktikadan məlumdur ki, bu kimi sənədlərdə bəzi hallarda amirlik və tabelik prinsipləri özünü göstərir. Bu, o zaman baş verir ki, zəif dövlət özünü qorumaq üçün özündən güclü bir dövlətə sığınır, onun iqtisadi və hərbi potensialından, beynəlxalq aləmdəki nüfuzundan istifadə edir və buna hüquqi-qanuni don geyindirmək üçün müqavilə və ya başqa formada sənəd imzalanır. Lakin Azərbaycanla Türkiyə arasında münasibətlər bərabərlik və qarşılıqlı yardım üzərində qurulduğu üçün və dərin köklərdən qaynaqlandığından bu kimi eybəcərlik və nöqsanlardan uzaqdır.

İki dövlət arasında siyasi əməkdaşlığın və səmərəli birgə fəaliyyətin hüquqi bazasını əsasən, aşağıda qeyd olunan sənədlər təşkil edir:

"Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında əməkdaşlıq və həmrəylik haqqında" Müqavilə, 2 noyabr 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Protokol, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında dostluq və hərtərəfli əməkdaşlığın inkişafı barədə" Müqavilə, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında siyasi məsləhətləşmələr barədə" Saziş, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında əməkdaşlıq haqqında" Saziş, 4 oktyabr 1994-cü il (2).

Bu sənədlər hər iki dövlət arasında siyasi əməkdaşlığı yüksək səviyyəyə qaldıraraq, bu əlaqələrin daimi xarakter daşıyacağını təsdiqlədi. İmzalanmış sənədlərdə hər iki tərəf bərabər hüquqlu dövlət kimi çıxış edir. Sənədlər beynəlxalq hüququn bütün norma və tələblərinə cavab verir və hər hansı bir dövlətin əleyhinə yönəlməyib. Bu sənədlər hər iki ölkənin milli mənafeyinə tam uyğun olduğu kimi, Yaxın və Orta Şərqdə, ələlxüsus Cənubi Qafqazda sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasına da tam uyğundur. Bu sənədlərin imzalanması Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunması və Ermənistanın hərbi təcavüzünün dəf edilməsində iki ölkənin əməkdaşlığını təmin edən etibarlı hüquqi bazadır. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində Türkiyə Azərbaycanın haqq işini dəstəkləyir, dövlətimizin bu prob lemi danışıqlar yolu ilə həll edilməsinə yönəlmiş mövqeyini bütün səviyyələrdə və mümkün vasitələrlə müdafiə edir. Böyük dövlətlərin bu problemin həllinə "ikili standart" mövqeyindən yanaşması Ankara tərəfindən narazılıqla qarşılanır. Əlavə edək ki, Ermənistanın Rusiya tərəfindən dəstəklənən hərbi təcavüzü nəticəsində ərazimizin 20%-i işğal olunub, çoxsaylı insanlar qaçqın kimi acınacaqlı vəziyyətdə yaşamağa məcbur olmuşlar. Bu, təcavüzkar Ermənistan dövləti tərəfindən insan hüquqlarının kobudcasına pozulması deməkdir. Əlavə edək ki, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində 4400 mədəniyyət və tarixi abidələr, 850 məktəb, xəstəxana və s. qəsbkarlar tərəfindən məhv edilib. Bu sənədlərdə həm də iki ölkənin xarici işlər nazirlikləri vasitəsilə Azərbaycan və türk diasporunun fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və bu mühüm işdə səfirliklər arasında əməkdaşlığın əlaqələndirilməsi nəzərdə tutulur. Bu, Ermənistanın məkrli siyasətinin ifşa edilməsi, Türkiyə və Azərbaycan haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması üçün təsirli vasitələrdən biri ki mi dəyərləndirilməlidir.

Müstəqillik qazanandan sonra Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran ciddi və təcili vəzifələrdən biri də ölkənin etibarlı müdafiəsini təşkil etmək idi. Bu mühüm vəzifə Ermənistanın hərbi təcavüzündən sonra son dərəcə aktuallıq kəsb edirdi. Düşməne müqavimət göstərmək üçün təcili olaraq ölkədə ordu quruculuğu (3) ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilməli, milli ordunun təlim-tərbiyə işlərini yerinə yetirilməli, onu müasir silah və hərbi texnika ilə təchiz etmək lazım idi. Bu iş Rusiyanın Ermənistana hərbi yardım şəraitində təxirəsalınmaz vəzifə kimi qarşıda dururdu. Bu problemin həlli yolunda iki ciddi problem - hərbi sahədə milli kadrların yoxluğu və maliyyə çətinlikləri baş qaldırdı. Erməni təcavüzünün fasiləsiz davam etdiyi bir şəraitdə bu ciddi məsələlərin həllinin öhdəsindən Azərbaycan təkbaşına gələ bilməzdi. Bu işdə Türkiyənin təmənnsiz və peşəkar yardımına ehtiyac hiss olunurdu. Bu ehtiyacı ödəmək üçün Türkiyə hökuməti ilə aparılan danışıqlar müsbət nəticə verdi və iki dövlətin hərbi sahədə əməkdaşlığının hüquqi bazasını təşkil edən uzunmüddətli aşağıdakı sənədlər imzalandı:

"Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə Türkiyə Respublikasının hökuməti arasında hərbi təlim, texniki və elmi sahədə əməkdaşlıq haqqında" Saziş, 10 iyun 1996-cı il;

"Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə Türkiyə Respublikası hökuməti arasında silahlı qüvvələrə yardım heyəti üzvlərinin fəaliyyəti və əməkdaşlığı əsaslarına dair Protokol", 31 oktyabr 1996-cı il;

"Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə Türkiyə Respublikası hökuməti arasında Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinə əvəzi ödənilmədən hərbi yardımın göstərilməsi haqqında" Müqavilə, 24 iyul 1999-cu il;

"Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi qoşun növləri ixtisas məktəbinin təşkili və təliminə dair Protokol", 5 aprel 2000-ci il;

"Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi ilə Türkiyə Respublikası Baş Qərargahı arasında maliyyə yardımını haqqında" Protokol, 16 may 2000-ci il;

"Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi ilə Türkiyə Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargahı arasında maliyyə yardımının tətbiqi haqqında" Saziş, 25 iyun 2003-cü il;

"Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi ilə Türkiyə Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargahı

arasında təmənnasız hərbi yardım haqqında" Saziş, 25 iyun 2003-cü il.

"Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə Türkiyə Respublikasının Dövlət sərhəd xidməti - sərhəd qoşunlarına Türkiyə Respublikasının Silahlı Qüvvələri tərəfindən təlim-tədris və maddi-texniki təminat sahəsində yardım göstərilməsi haqqında" Protokol, 29 avqust 2003-cü il və s. (4).

Hərbi sahədə iki dost ölkə arasında əməkdaşlıq Azərbaycan üçün fəvqəladə əhəmiyyətə malik bir məsələ idi. İstər çarizmin müstəmləkəçiliyi dövründə və istərsə də Sovet İttifaqı illərində diplomatiya işində olduğu kimi, hərbi sahədə də xalqımızın hüququ əlindən alınmışdı. Əlavə edək ki, hərbi sahədə milli kadrların hazırlanması ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Əbədiyaşar prezidentin təşəbbüsü və böyük səyləri nəticəsində hələ keçən əsrin 70-ci illərində Bakıda Naxçıvanski adına hərbi məktəb yaradılmışdı. Bu sahədə ilk addımlar atılsa da ancaq bu proses totalitar sovet sistemi şəraitində kütləviləşmədi və ordu quruculuğunda daimi ənənəyə çevrilə bilmədi. Bu problem müstəqillik dövründə ölkənin müdafiəsinin təşkilində problem kimi təzahür etdi və ciddi əngələ çevrildi. Bu problemin həlli məhz Türkiyə kimi dost bir ölkə ilə hərtərəfli əməkdaşlığı gündəmə gətirdi. Bu məqsədlə də etibarlı hüquqi zəminin yaradılması tələb olunurdu. Bu məsələ də Heydər Əliyevin prezidentliyi dövründə, onun rəhbərliyi ilə öz həllini tapdı. Türkiyə ilə əməkdaşlığın bu sahədə dəyəri bir də onunla ölçülür ki, türk ordusu tarix boyu özünün rəşadət ilə, yüksək döyüş qabiliyyəti və dəmir nizam-intizamı ilə seçilən bir ordu olub və hal-hazırda da NATO sistemində ən qabaqcıl və döyüş qabiliyyətli ordu sayılır. Bu sahədə zəngin türk ənənələrini qəbul etmək Azərbaycan üçün son dərəcə əhəmiyyətli bir işdir və bunu, ölkəmizin, dövlətimizin təhlükəsizliyinin təmin olunmasının möhkəm əsaslar üzərində qurulması işi tələb edir.

Texniki-iqtisadi əməkdaşlıq. Müasir dövrdə beynəlxalq münasibətlərin əsas xüsusiyyətlərindən biri də dünya siyasətinin aparıcı istiqamətlərindən sayılan dövlətlərarası münasibətlərdə iqtisadi əlaqələrin həlledici rol oynamasıdır. Vahid dünya bazarının təşəkkülündə iqtisadi əlaqələr aparıcı element kimi çıxış edir. Cəmiyyətin inkişafında bazis rolunu oynayan iqtisadiyyat beynəlxalq münasibətlərdə də bu rolu oynayır, bu sahədə əsas və başlıca istiqamətverici element kimi çıxış edir. Dövlətlərarası münasibətlərdə iqtisadi maraqların həlledici rol oynaması enerjidaşıyıcı mənbələr uğrunda gedən mübarizədə daha qabarıq bir formada təzahür edir. Bu proses Azərbaycanla Türkiyə münasibətlərində özünü göstərib. Əlavə edək ki, Azərbaycanın təbii sərvətlərlə zəngin bir ölkə olması dünyada bir çox dövlətlərin və transmilli şirkətlərin diqqətini cəlb edir və o cümlədən Türkiyənin də Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarının kəşfi, istehsalı və dünya bazarlarına nəqlində marağı olan Ankara, Azərbaycanla texniki-iqtisadi əməkdaşlığın inkişafına önəmli yer verir və heç də təsadüfi deyil ki, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən xarici şirkətlər sırasında Türkiyə birinci yerdə gedir. Bu qədər Türkiyə şirkətlərinin və iş adamlarının ölkəmizə axınına səbəb, bir tərəfdən Azərbaycanla texniki-iqtisadi əməkdaşlığın onlar üçün sərfəli olması, digər tərəfdən də Azərbaycan hökuməti tərəfindən onların fəaliyyəti üçün əlverişli və imtiyazlı şəraitin yaradılmasıdır.

İqtisadi-texniki əməkdaşlığa müsbət təsir edən amillərdən biri də, bu tipli əlaqələrin əsaslı hüquqi bazaya söykənməsidir. Bu sahənin hüquqi bazasını iki ölkə arasında bağlayan aşağıdakı sənədlər təşkil edir:

"Azərbaycan Respublikasının hökuməti və Türkiyə Respublikasının hökuməti arasında kiçik və orta həcmli sənaye müəssisələrini inkişaf etdirmək sahəsində texniki əməkdaşlıq haqqında" Saziş, 2 noyabr 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikasının hökuməti və Türkiyə Respublikasının hökuməti arasında ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq haqqında" Saziş, 2 noyabr 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında kredit haqqında" Saziş, 2 noyabr 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında investisiyaların qarşılıqlı təşviqi və qorunması haqqında" Saziş, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında texniki əməkdaşlıq haqqında" Protokol, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında kənd təsərrüfatı sahəsində elmi, texniki və iqtisadi əməkdaşlıq haqqında" Protokol, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında gəlirlərin ikiqat vergiyə cəlb edilməsinin qarşısının alınması haqqında" Saziş, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında iqtisadi əməkdaşlıq haqqında" Memorandum, 8 dekabr 1995-ci il;

"Azərbaycan Respublikası hökuməti və Türkiyə Respublikası hökuməti arasında kiçik və orta həcmli sənaye müəssisələrinin inkişafına yönəlmiş əməkdaşlıq haqqında" Əlavə Protokol, 5 may 1997-ci il;

"Azərbaycan Respublikası hökuməti və Türkiyə Respublikası hökuməti arasında elektroenergetika sahəsində əməkdaşlıq prinsipləri haqqında" Saziş, 5 may 1997-ci il;

"Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında mülki və ticarət işləri üzrə hüquqi əməkdaşlıq haqqında" Müqavilə, 3 may 2002-ci il (5).

Qeyd olunmuş sənədlər iki ölkə arasında iqtisadi-texniki əməkdaşlığın müxtəlif sahələrini əks etdirir və bu sənədlər də qarşılıqlı faydalanma prinsipi əsasında tərtib olunub. Sənədlərin tərtibi və strukturu, beynəlxalq standartlara uyğun olmaqla beynəlxalq hüquq normalarına tam cavab verir. Məhz bu sənədlərin imzalanması nəticəsində Azərbaycan-Türkiyə texniki-iqtisadi əməkdaşlığı yüksələn xətt boyu, daim inkişaf etməkdə olan bir prosesə çevrilib (tədqiq olunan illərdə), iki ölkənin bir-birinə təsərrüfat məsələlərində daha da yaxınlaşmasını

hüquqi baxımdan təmin edən vasitəyə çevrilib (2).

Mədəniyyət sahəsində. Müasir dövrdə xalq diplomatiyası adı altında beynəlxalq həyatda geniş istifadə olunan mədəni əlaqələr çərçivəsində əməkdaşlıq və əlaqələr çoxcəhətli və rəngarəngdir. Bu istiqamətdə müxtəlif sahələrdə peşəkarlar və ixtisaslı insanlar iştirak edir, iki dövlət arasında xeyirxah münasibətlərin inkişafına bilavasitə təsir göstərən amil kimi çıxış edirlər. Əlbəttə, bu sahədə səmərəli əməkdaşlığın qurulmasına və yüksəlişinə, iki dövlət arasında səmimi siyasi anlaşmanın mövcud olmasına imkan yaranıb. Bundan başqa, bu sahənin inkişafına müsbət təsir göstərən həlledici amillərdən əsası və bəlkə də ən başlıcası, iki ölkənin xalqlarını bir-birinə birləşdirən müştərək tələblərin və tale birliyinin mövcudluğudur. Həm də bu sahədə insanların bir-biri ilə təmasda olmaları, yaxınlaşmaları haradasa rəsmiyyət xarakterli bir kampaniya olmayıb, doğmalıqdan və qarşılıqlı faydalı anlaşmadan irəli gələn bir prosesdir. Bu sahədə əlaqələr, əməkdaşlıq və iş birliyi də etibarlı hüquqi zəmin üzərində qurularaq yüksəlib, o cümlədən:

"Azərbaycan Respublikası hökuməti və Türkiyə Respublikası hökuməti arasında mütəxəssis kadrların hazırlanması haqqında" Saziş, 2 noyabr 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikası hökuməti və Türkiyə Respublikası hökuməti arasında təlim, tədris, ixtisas, texniki və elmi əməkdaşlıq haqqında" Müqavilə, 3 may 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikası hökuməti və Türkiyə Respublikası hökuməti arasında turizm sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Saziş, 2 noyabr 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikası Dövlət Televiziyası və Radio Komitəsi ilə Türkiyə Respublikası Radio və Televiziya Komitəsi arasında əməkdaşlıq haqqında" Protokol, 2 noyabr 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyası və Türkiyə Respublikası Elmi və Texniki Tədqiqat qurumu (TUBİTAK) arasında elmi-texniki əməkdaşlıq haqqında" Saziş, 2 noyabr 1992-ci il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında təhsil və elm sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Protokol, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında idman sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Protokol, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında elmi, texniki, sosial, mədəni və iqtisadi sahədə əməkdaşlıq haqqında" Saziş, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında tibbi məsələlər və səhiyyə sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Protokol, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında mədəniyyət və incəsənət sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Protokol, 9 fevral 1994-cü il;

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında televiziya yayımları haqqında" Müqavilə", 8 dekabr 1995-ci il;

"Azərbaycan Respublikası hökuməti və Türkiyə Respublikası hökuməti arasında gənclər və idman sahəsində" Əlavə Protokol, 5 may 1997-ci il;

"Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi ilə Türkiyə Respublikasının Diyanət İşləri Başqanlığı arasında dini təhsil sahəsində əməkdaşlıq yardımı haqqında" Protokol, 28 fevral 2003-cü il və s. (7).

Sənədlərdən göründüyü kimi, Azərbaycanla Türkiyə arasında mədəni əlaqələr çoxcəhətli olmaqla yüksək səviyyədə inkişaf edir. Mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığın səmərəliliyi doğmalıqdan irəli gələn bir proses olmaqla, daimi xarakter daşıyır.

Ümumiyyətlə, 1992-2003-cü illər ərzində iki ölkə arasında münasibətlərin inkişafını hüquqi baxımdan təmin edən 84 müqavilə, saziş, protokol və memorandum imzalanmışdır (5). Bu sənədlərin hazırlanmasında beynəlxalq hüququn tələb və universal prinsiplərinə ciddi riayət olunub, beynəlxalq praktikada geniş yayılmış struktur formalarından istifadə edilmişdir. Bu sənədlər iki ölkə əlaqələrinin inkişafında əhəmiyyətli yanaşı həm də, milli diplomatiya dilimizin təşəkkülündə də müəyyən rol oynayıb. Azərbaycan diplomatiyası formalaşan başlanğıc dövrünü yaşadığından, bu sahədə dilimiz də ilkin təşəkkül illərini keçirir. Bu baxımdan da Türkiyə ilə imzalanmış sənədlərin əhəmiyyəti böyükdür. Beş əsrdən artıq zəngin dövlətçilik ənənələri olan Türkiyənin artıq inkişaf etmiş diplomatik dili təşəkkül tapıb. Dillərimizin eyni kökə mənsub olmaları, spesifik diplomatik terminlərin türk dilində qəbul olunması və dilimizin ahəng qanununa uyğunlaşdırılması bir o qədər də çətinlik törətmir. Zaman ötdükcə bu terminlər diplomatik dilimizdə asanlıqla vətəndaşlıq hüququ qazanacaq, istər diplomatik yazışmalarda və istərsə də diplomatların iştirak edəcəkləri beynəlxalq toplantılarda və ikitərəfli danışıq və müzakirələrdə geniş istifadə olunacaqdır.

İki dövlət arasında imzalanmış müqavilə, saziş, protokol və s. sənədlərin bağlanması zamanı baxımından aşağıdakı rəqəmlərlə xarakterizə olunur: 1992-ci ildə 22 sənəd, 1993-cü ildə 2 sənəd, 1994-cü ildə - 17 sənəd, 1995-ci ildə - 4 sənəd, 1996-cı ildə - 5 sənəd, 1997-ci ildə - 12 sənəd, 1998-ci ildə -1 sənəd, 1999-cü ildə - 5 sənəd, 2000-ci ildə - 8 sənəd, 2001-ci ildə - 12 sənəd, 2002-ci ildə - 3 sənəd və 2003-cü ildə - 7 sənəd imzalanıb. İmzalanmış sənədlərin say çoxluğu baxımından birinci yerdə 1992-ci il (22 sənəd) gedir. Ən az sənəd isə 1998-ci ildə imzalanmışdır. Növ baxımından aşağıdakı göstəricilər diqqəti cəlb edir: müqavilə - 12, saziş - 28, protokol - 46 və memorandum - 1. Sənədlərin çoxu dövlət başçılarının səfərləri zamanı imzalanıb. İstər say baxımından və

istərsə də əlaqələrin, münasibətlərin çoxlu sahələrinin əhatə olunması nöqteyi-nəzərinə bu qədər sənədin imzalanması, iki dost, qardaş ölkə arasında münasibətlərin yüksələn xətt boyu inkişaf etdiyini göstərir (7).

Əsas ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş Azərbaycan-Türkiyə əməkdaşlığı hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. 2005-ci il iyunun 30-da Azərbaycanla Türkiyə arasında yeni sənədlərin imzalanma mərasimində çıxış edən cənab Prezident ölkələrimiz arasında əməkdaşlığa yüksək qiymət verərək demişdir: "...Bizim birgə fəaliyyətimiz qarşıda duran bütün məsələlərin həllinə böyük dəstəkdir, böyük töhfədir".

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Birinci Ərazi İdarəsi. Azərbaycan-Türkiyə "Səfərlər qovluğu".
2. Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri və Heydər Əliyev. I kitab. Bakı: Qafqaz Universiteti, 2002, 180 s.
3. Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin cari arxivi.
4. Cahangirli C. Müasir dövrdə Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri. Bakı: Araz, 2006, s. 63-88
5. Heydər Əliyev və Şərq. Bakı: Tural-Ə, 2002, s. 118-264
6. Heydər Əliyev və Şərq. Bakı: Çarşıoğlu, 2005, I kitab 542 s., II k. 589 s., III k. 757 s.
7. "Gülüstən" sarayında Azərbaycan-Türkiyə dostluğuna həsr olunmuş mərasimdə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı // Azərbaycan, 1 iyul 2005
8. www.mfa.gov.az .

NORMATIVE AND LEGAL BASIS OF AZERBAIJAN-TURKISH RELATIONS. *Lala Kerimova.* Basing on international and legal research of main diplomatic documents reflecting formation and development of political and economic ties and cooperation between Azerbaijan and Turkey, the article analyses the existing normative and legal contractual basis between the two countries. Touching upon the peculiarities of priority directions of bilateral political cooperation, the author gives legal estimation of basic principles of preparation of Azerbaijan-Turkish treaties in military, economic and cultural spheres.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВАЯ БАЗА АЗЕРБАЙДЖАНО-ТУРЕЦКИХ ОТНОШЕНИЙ. *Лала Керимова.* В работе, на основе международно-правового исследования основных дипломатических документов, отражающих становление и развитие политико-экономических связей и сотрудничества между Азербайджаном и Турцией, проводится анализ сложившейся нормативно-правовой договорной базы между двумя странами. Касаясь особенностей приоритетных направлений двустороннего политического сотрудничества, автором проводится правовая оценка базовых принципов подготовки азербайджано-турецких соглашений в военной, экономической и культурной сферах.